

زندگی و میراث فکری چهار نظریه پرداز

● مرتضی کتبی
عضو هیات علمی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران

این اثر کوتاه ولی پرمحتوا در هفت فصل با تعداد صفحات و اهمیت‌های متفاوت به رشته تحریر کشیده شده است. فصل یکم که نمونه‌ها و تمثیل‌ها نام گرفته است در واقع مقدمه کتاب را در هشت صفحه تشکیل می‌دهد و در آن دو مسئله اصلی طرح می‌گردد:

۱- در روان‌شناسی اجتماعی قالب‌ها و نمونه‌های متعددی وجود دارند که هر یک دست کم بواسطه یک نظریه پرداز صاحب نام ارائه شده است.

۲- بین نظریه‌های موجود در این رشته و پرسش‌هایی که در زندگی روزمره برای افراد مطرح است مطابقت و مشابهت بسیار وجود دارد.

بنابراین معنای اصلی و واقعی هر نظریه را باید در شرایط و امکانات محیطی و زیستی بوجود آورنده آن نظریه جستجو کرد. عبارت دیگر فهم نظریه‌ها هنگامی بهتر صورت می‌گیرد که مقتضیات محیط روانی و اجتماعی نظریه پردازان روشن گردد.

این مقدمه خط کلی کار مؤلف را در بقیه فصول کتاب نشان می‌دهد. فصل دوم که به یکی از بزرگ‌مردان روان‌شناسی اجتماعی اختصاص یافته سراسر به روان‌کاوی زیگموند فروید، منشا و اساس آن، بررسی عمق زندگی این دانشمند جزئی‌گرای روانی وی و بالاخره روان‌شناسی اجتماعی او (جامعه و بیولوژی) در بیست و پنج صفحه پرداخته است.

فصل سوم به جرج هربرت مید و فرضیه مناسبات متقابل سمبولیک آن اختصاص دارد. در این فصل شرح زندگی مؤلف طیفان گر آرام، زندگی امریکایی و ارتباطات وسیع علمی و نظریه رفتارگری اجتماعی او در بیست و چهار صفحه مورد تحلیل قرار گرفته است.

این دانشمند عقیده دارد که: «همه ما به نحوی از انحاء در تغییر سرنوشت اجتماعی که به آن تعلق داریم مؤثریم». در ذهن او بین فرد و جامعه و حقایق و ارزش‌های سوستی وجود دارد و فرد چه جفا در گروه حضور داشته باشد یا نه، موقعیت خود را با افراد دیگر گروه خود مقایسه می‌کند و رفتار خود را بر اساس این مقایسه تنظیم می‌نماید. باین ترتیب «مفهوم خود» در او شکل می‌گیرد.

فصل چهارم به کورت لوین و فرضیه میدان او تخصیص یافته است. در این فصل بیست و چهار صفحه‌ای نیز مؤلف به گوشه‌هایی از زندگی این دانشمند یهودی پرداخته و نظریات وی را از شرایط زندگی او بیرون کشیده است. روان‌شناسی «لوین» عملی است و الگوی کار او برگرفته از علوم فیزیکی بعقیده او: «در وراء رفتار ظاهری هر فرد نیرویی وجود دارد که به آن شکل می‌دهد». لوین در پی آن بود که تمام نیروهای مؤثر در میدان زندگی فرد را مشخص سازد تا بتواند رفتار او را بفهمد و پیش‌بینی کند.

انتقال نیروها و نقش آنها در تعیین ارزش‌های مثبت و منفی فرد نظام تنشی در «میدان نیروها» انواع تعارض در این میدان و بطور کلی فرضیه بویایی شخصیت و در نتیجه بویایی گروهی، نقاط برجسته نظریه گشتاتی لوین را تشکیل می‌دهد. روان‌شناسی اجتماعی لوین در تاکید او بر سازمان نیروهای موجود در فضای حیاتی افراد است که به کمک تحقیقات تجربی هوشمندانه‌ای آنرا به اثبات رسانده است.

در فصل پنجم نوبت به چهارمین چهره دیگر روان‌شناسی اجتماعی میرسد که به تکنولوژیست روان‌شناسی معروف است. شرح طفولیت و سراسر زندگی بوروس فردرک اسکینر مبتکر، ما را به علاقه‌های متعدد و پشت سرهم او به موضوعات مختلف آشنا می‌کند. در ابتدا رفتارگری و آسن بزبان برتراند راسل وی را مجنونب مینماید و سپس مسئله تقویت در شکل‌گیری و استحکام رفتار توجه او را جلب مینماید و بالاخره با اعمال روش‌های تجربی به سوی عمل‌گرایی سوق داده می‌شود تا بالاخره با ایجاد تغییر در شکل رفتار و با تکیه بر مباحث عقیده و نگرش به محیط روان‌شناسی اجتماعی قدم می‌گذارد و بعنوان وارث بحق پیشینیان خود بر این رشته اثر می‌گذارد و شاگردان زیادی را تحویل جامعه

علمی می‌دهد.

این فصل نیز در بیست و شش صفحه تنظیم شده است. فصل ششم به جمع‌بندی فصول گذشته و نمایانندن برخی وجوه اشتراک بین دانشمندان مانند تصمصب علمی آنان پرداخته است. بقول مؤلف: «رشته‌های نامرئی که همانا جامعه‌گرایی باشد همه انتخاب‌ها را بهم متصل میکند، انتخاب‌هایی که قوت و ضعف نظرگاه‌های روان‌شناسی اجتماعی را بخوبی نشان می‌دهد». اومی نویسد: «محدودیت متعصبانه هر یک [از دانشمندان] ناشی از نبوغ خاصی بوده است که سعی کرده موضوعات را از جنبه‌های مختص بخود مورد تعمق و تدقیق قرار بدهد». تحلیل این فصل در چهارده صفحه خلاصه شده است.

در فصل پایانی هفتم که به الگوهای پانچا در روان‌شناسی اجتماعی می‌پردازد، نشان داده می‌شود که کمکتب‌های فکری در این رشته بدلیل «روش‌های التقاطی» و «بهارت گرفتن مفاهیم سایر مشرب‌ها» بیش از پیش نامشخص است. در پشت چهار سنت رفتارگری، نظریه میدان، مناسبات متقابل سمبولیک و روان‌کاوی مانند هر سنت دیگر دانشمندان طراز اولی قرار دارند که در شکل‌گیری این سنت‌ها و پیشبرد دانش رفتار اجتماعی بطور کلی نقش اساسی داشته‌اند.

این فصل پایانی که در پنج صفحه تنظیم شده با این جمله پایان می‌پذیرد: «... برای اینکه ما بتوانیم بطور کامل درباره رفتار

لوین در پی آن بود که تمام نیروهای مؤثر در میدان زندگی فرد را مشخص سازد تا بتواند رفتار او را بفهمد و پیش‌بینی کند

مؤلف کتاب با هوشمندی، زندگی خصوصی چهار شخصیت اصلی دانش‌روان‌شناسی اجتماعی را با زندگی علمی آنان در رابطه قرار داده و نظریه هر یک را از این رابطه بیرون کشیده است

اجتماعی انسانها بحث نمائیم باید از میراث فکری همه این افراد سود جوئیم».

مؤلف کتاب با هوشمندی زندگی خصوصی چهار شخصیت اصلی دانش‌روان‌شناسی اجتماعی را با زندگی علمی آنان در رابطه قرار داده و نظریه هر یک را از این رابطه بیرون کشیده است، بطوریکه خواننده می‌تواند تولد نظریه را از نزدیک شاهد باشد. مفاهیم اساسی و عناصر متشکله هر نظریه بترتیب پیدایش آورده شده‌اند و نظریه را از حالت خشک آن خارج ساخته و فهم آنرا آسان و گوارا می‌کنند. انتخاب ماهرانه قطعاتی از نوشته‌های چهار نظریه‌پرداز ما را به فضای ذهنی آنها نزدیک می‌کند.

در عین حالی که هر فصل کتاب به یک نظریه‌پرداز اختصاص یافته، کار همکار دیگر نظریه‌پرداز نیز مطرح می‌شود و شبکه علمی روشنی در پیرامون هر نظریه ترسیم می‌گردد. لغزش‌هایی در ترجمه کتاب و نگارش فارسی آن وجود دارد که در برابر کار ارزشمند مترجم کاملاً قابل چشم‌پوشی است. فهرست اسامی و اصطلاحات انگلیسی همراه با معادل فارسی آنها هر یک در پنج صفحه زینتبخش پایان کتاب است.

- بزرگ‌مردان روان‌شناسی اجتماعی
- اسکینر برگ (جیمز)
- رضا شاپوریان
- نشر نوید (شیراز)